

1977

[1977 évszámokban](#) Egy rendhagyó ünnepség

Április elején ünnepségre készülődtek az Új Magyar Központi Levéltár vezetői és dolgozói az intézmény kutatótermében. Az előkészületek még nem utaltak formabontásra: a székek katonás rendben álltak az obligát vörös drapériával fedett asztallal szemben, ahogy az a felszabadulás - ezúttal huszonkettedik - évfordulójához illett. Külső szemlélő az ünnepi műsor előadóinak személyében sem talált volna semmi kivetnivalót, hiszen a levéltár szakszervezeti titkára és egyik ifjú tudományos munkatársa vállalta az ünnepi előadó nem túl népszerű szerepét. A levéltári viszonyokat jobban ismerők már sejthették, hogy nem szabványos megemlékezés következhet, hiszen a szakszervezet titkára a megelőző évben akkoriban teljesen szokatlanul sikeres konspiráció eredményeképpen valóban alulról jövő kezdeményezéssel megválasztott pártönkívüli P(etô). I(ván). volt, s előadótársa, a nemrég végzett jogász S(ándor). T(ibor). sem számított a vonalasok közé.

Az előadott műsor mindenkit megdöbbsentett: egy kollázstechnikával összeállított anyagot hallhattunk Lukács György, Bertolt Brecht, Rosa Luxemburg, Kádár János, Lenin, Örkény István, Ladányi Mihály (és mások, akikre már nem emlékszem) írásaiból. A szövegek szocializmus és demokrácia viszonyrendszeréről szóltak, a kor légköréhez képest meglehetősen nyíltan és kritikusan. A leghatásosabb talán Örkény egypercese volt, melyben az országgyűlési képviselő összekeveri a fürdőszobában, illetve a parlamentben elmondandó szövegét, de ez senkinek nem tűnik fel.

Az összeállítás hatását hűen tükröző csendet a levéltár nemrég kinevezett főigazgatója, a bölcsészkar tudszoc tanszékről érkezett K(órom). M(ihály). törte meg, aki a tudományos szocializmus professzorához illő elvi tisztánlátással leplezte le a kollázs ideológiai visszasságait, nemes egyszerűséggel "trockista-fischerista-garaudyista" műsornak minősítve azt. Nem vagyok benne biztos, hogy valamennyi jelenlévő olyan magas ideológiai szinten állt, mint a minősítő főigazgató, a történettudományok akadémiai doktora, s pontosan tudta volna, mi a csuda is az a fischerizmus vagy a garaudyizmus (a boldog tudatlanok számára: Ernst Fischer az osztrák, Roger Garaudy a francia KP ügyeletes revizionista elhajlója volt akkoriban) - a trockizmus vádját már jobban el tudták helyezni magukban azok, akik átérték pl. a Rajk-pert, vagy hallottak arról.

Trockij, Garaudy és Fischer levéltári szálláscsinálói közül S(ándor). T(ibor). kollégánk hamar elkerült, az intézmény éber vezetője nem újíttatta meg júniusban lejáró munkaszerződését.

P(etô). I(ván). már keményebb dió volt: kinevezett levéltáros, akit ráadásul szakszervezeti tisztségviselőként különleges munkajogi védelem illetett meg. Maradt is a helyén, sőt a két protagonista közül a főigazgató távozott előbb a kemény ideológiai és munkajogi harcok színterévé vált intézményből. Így végződött tehát egy formabontó, az akkori körülmények között igen merész hangokat megpendítő politikai akció, mutatva a puhuló kádári diktatúra ellentmondásos reakcióit.

Modern chartisták

1977 Kelet-Európa számára legfontosabb eseménye minden bizonnyal a Charta '77 kibocsátása volt. Most, a századvégről visszatekintve minősíthetjük akár a "vég kezdeteként", a kommunizmus bukásának első jelzéseként is. Akkoriban azonban egészen másként láttuk a helyzetet: a szovjet világhatalom s vele a szovjet típusú társadalmi berendezkedés (a kor tudszocós bikkfanyelvével: a "fejlett szocialista társadalom", vagy jó NDK-s zsargonnal: a reálisan létező szocializmus) állásai megingathatatlanok, sőt expanzióra képesnek látszottak. Hiszen a 70-es évek közepe a kommunizmus külpolitikai sikereinek sorát hozta: a vietnami kommunisták Indokína egészének meghódításával fejezték be harmincéves háborújukat; Afrikában Kuba hathatós segítségével a volt portugál gyarmatok sora került a szovjet érdekszférába, s Afrika északkeleti kiszögellésének mindkét állama, Szomália és a nemrég a "haladás útjára lépett" Etiópia is a Szovjetunió szövetségét kereste, a szomszédos Dél-Jemennel együtt; Közép-Amerikában a közeli győzelem reményében nyomultak előre a nicaraguai sandinista gerillák. S bár a gazdaság frontjáról érkező győzelmi jelentéseket senki sem vette készpénznek Kelet-Európában, az NDK sportbeli sikerei pl. tagadhatatlanul emelték a reálisan létező szocialista rendszerek tekintélyét.

Ha volt a szocializmus sivárságát, reménytelenségét, kilátástalanságát töményen tartalmazó társadalmi közeg, a csehszlovákiai szocializmusé kétségtelenül az volt. A '68-at követő kommunista konszolidáció igyekezett az önálló kezdeményezés csíráját is kiirtani a csehszlovák társadalomból, a kíméletlen tisztogatások eredményeképpen a reformra hajlamos értelmiséget teljesen marginalizálták, a tömegeket pedig igyekeztek nyugalomban tartani a szocializmusban elérhető jóléti plafonnal (panellakás, kis telek, rajta faházzal, Skoda, olcsó sör, knédli, savanyúkáposzta és disznóhús). A kommunista ideológiai szűkelvűség párosulva a viszonylag magas szintű csehszlovákiai műszaki hagyományokkal s fűszerezve a cseh tömegek együgyű közömbösséget mutató Sývejki magatartási szokásaival egy hasýeki groteszkséggel lágyított kafei-orwelli vízió realizálása felé mutatott.

Ebben a közegben bocsátotta ki cseh értelmiségiek egy csoportja 242 aláírással a Charta '77 néven ismertté vált dokumentumot. Ebben a polgári jogok és az emberi méltóság

megsértésének csehszlovákiai gyakorlatát és az általános jogbizonytalanságot panaszolták fel az 1975-ös helsinki európai biztonsági és együttműködési konferencia nyilatkozatában foglalt elvekre hivatkozva, melyek szerint az aláíró államok támogatják és bátorítják a polgári, politikai, gazdasági, szociális, kulturális és egyéb jogok és szabadságok hatékony gyakorlását. Hangsúlyozták, hogy nem politikai és gazdasági reformokra törekvő ellenzékként, hanem a hatalommal konstruktív dialógust folytatni akaró polgári kezdeményezésként határozzák meg magukat.

A külső szemlélő számára valóban "égből pottyantak" társaságának tűnhetett az a csapat, amelynek megjelenése a magas erkölcsi szintről kiinduló, politikán kívüli, pontosabban politika előtti (vö. Konrád antipolitikájával!) szózat meghirdetésével villámcsapásként érte a husáki konszolidáció borult égből a kommunista rendszer barátait, de bizvást állíthatjuk, hogy ellenzőit is. Valóban minden előzmény nélkül pattant ki Havelék agyából a Charta?

A kérdés természetesen ezúttal is szónoki: természetesen a Charta sem minden előzmény nélkül született. Mintha Elvis Presley elhalálozásának évéhez, 1977-hez kívántak volna alkalmazkodni, egy - mai kifejezéssel élve - alternatív rockot játszó zenekar körüli botrány és bírósági tárgyalás kapcsán kristályosodott ki a dokumentumot kiadó csoportosulás. Persze a "Plastic People of Universe" előadásainak akadályozása, betiltása, majd az együttes tagjainak bíróság elé állítása még 1976-ban történt. Az együttes által játszott zenéről nem sokat tudunk (Havel visszaemlékezésében "nonkonformista zenének" titulálja), de ismerve a kelet-európai beat- és rockegyüttesek körüli hercehurcákat, feltehetőleg elsősorban szövegeik irritálták az ifjúság szocialista szellemű nevelésén őrködő funkcionáriusokat. Bár jelen esetben már valószínűleg az együttes neve is provokációszámba ment - képzeljük el mondjuk a kladnói járási agitprop titkár artikulációs nehézségeit az együttes nevének kimondása közben egy üzemi szabad pártnapon. (Lásd még: impirilizmus, szocializmus, ejropunió.)

Mindenesetre a Plastic People együttes üldöztetése és az az ellen való tiltakozás hozta össze a bírósági folyosón a hosszú hajú fiatalokat, filozófusokat, írókat, zenészeket, kritikusokat, reformkommunistákat - a Charta, hasonlóan más kelet-európai ellenzéki mozgalmakhoz, lényegében a bírósági tárgyalásokon kovácsolódott ki (mint ahogy nálunk a Haraszti-pernek volt annak idején ilyen katalizátorszerepe). Volt abban valami egyszerre megmosolyogtató és felemelő, hogy Patocka professzor félretette a fenomenológiát, hogy fiatal rockzenészekkel foglalkozzon. A prágai disszidensek elzárt kis csoportja kapcsolatot talált a szélesebb néprétegekhez, s ami nagyon fontos volt: a fiatalsághoz, a jövő nemzedékéhez.

Ezek voltak tehát a Charta létrejöttének előzményei, sőt mondhatnánk, feltételei. A dokumentum kibocsátóinak hangsúlyozott apolitikussága, dialógusra való törekvése nem

hatotta meg a husáki rendszer ideológiai, agitációs és rendvédelmi közegeit. Mai szemmel azt is mondhatjuk, hogy valami igazságuk volt, hiszen a chartisták között ott volt már az 1989-es bársnyos forradalom vezéralakja, Havel is. De ott voltak a múlt hősei is, mint a '68-as reformkommunista Jirí Hájek és Frantisek Kriegel s a cseh kultúra olyan kiválóságai, mint a későbbi Nobel-díjas költő, Jaroslav Seifert, az esszéíró Václav Cěrny, a szociológus Rudolf Battek. Támadóik igazán tudták, hogy az olyan kategóriák, mint a türelem, párbeszéd, polgári és emberi jogok, jogbiztonság - megvalósulásuk esetén a kommunista rendszer végét jelentik. Husák közegei tehát úgy cselekedtek, ahogy a rendszer logikája diktálta: gyalázkodtak, rágalmaztak, megfélemlítettek, letartóztattak. A Rudé Pravo válasza a dialógus javaslatára: a Charta új idegenlégió a hidegháború szolgálatában, a Charta kibocsátói politikai és társadalmi roncsok, a saját népükhöz vezető valamennyi hidat felégető emberek. Az acsarkodó bértollnokok után akcióba lépett a rendőri elnyomó apparátus is: Hájeket és Kriegelt azonnal letartóztatták, s az író Vaculíkot és Havelt hosszadalmas nappali kihallgatásokra idézték be, kijátszva a letartóztatás időhatárait. Bevetették az idegháború ocsmány és kicsinyes eszközeit is: az aláírókat elbocsátották munkahelyükről, tanácsi bérlakásukból renoválás ürügyén jóval rosszabba költöztették őket, bevonták autóengedélyüket (pl. a sárhányón talált rozsdafolt miatt).

Megjelentek a feszült helyzetben mindig elővett régi kommunista propaganda fogások: a dolgozói kollektívák elítélő táviratai s a felháborodott olvasói levelek a lapok közönségrovatában. Egy Prága melletti édesipari vállalat dolgozói még több kiváló minőségű csokoládé gyártásával kívántak méltó választ adni az imperialista ügynökök áskálódására, a Rudé Právóban közölt olvasói levél pedig az orwelli-haszkei világ gyöngyszemét, a magát hülyének tettető sývejki agyafúrtság nagyszerű dokumentumát állítja elénk: "Én ugyanúgy gondolkodom a Charta '77-ről, mint minden tisztességes és őszinte ember ebben az országban."

S a Charta kelet-európai aktualitását mutatta az a tény, hogy hamarosan más országokban is hasonló akciók indultak. Így Budapesten már január 9-én szolidaritási nyilatkozat született, melyben magyar értelmiségiek üdvözölték a prágai kezdeményezést, elindítva ezzel a politikai ellenzék hosszú menetelését. Lengyelországban már komolyabb politikai téren folyt a kommunizmus elleni harc, Romániából viszont egyéni szolidaritási nyilatkozat érkezett Paul Goma írótól. A charta fogalma a középkori angol jogalkotás és az újkori munkásmozgalom után Kelet-Európában is polgárjogot nyert, főleg az általános emberi, politikai és szabadságjogok kivívása vagy megvédése körüli mozgalmakban.

Az eurokommunista kísértés

A 70-es évek vége felé egy Marx-parafrázis keringett a kelet-európai változást remélő körökben:

"Kísértet járja be a kommunizmust, Európa kísértete." Még a 80-as évek konzervatív-liberális fordulata előtt voltunk, még virult a konvergenciaelmélet, vagyis egy szociális elemekkel lágyított piacgazdaság és egy demokratikus elemekkel fellazított és gazdasági racionalitással feljavított tervgazdaság közeledésének, sőt esetleg szintézisének (ma már tudjuk:) utópiája. Volt ennek az utópiának a realitás szférájában létező előfutára, az Olasz Kommunista Párt, amely intellektuálisan karizmatikus (ez ritkán jön össze!) főtitkárának, Enrico Berlinguernek a vezetése alatt a Kreml Nyugat-Európa felé kinyújtott csápjából az európai politikai kultúra játékszabályait elfogadó s autonómiájára ügyelő politikai erővé változott (bár a gyanakvóbbak úgy vélték, hogy csak taktikai váltásról van szó: csápból csábbá változásról). Az OKP erős parlamenti és talán még erősebb helyi közigazgatási pozícióira támaszkodva az olasz belpolitika megkerülhetetlen tényezőjévé vált, s nemzeti és demokratikus pozícióinak erősödésével gyarapodott nemzeti és demokratikus felelősségtudata is. Rájöttek, hogy már inkább függenek az olasz választók millióitól, mint a Kreml rubeljeitől, s ez kellemesebb és veszélytelenebb függés. Abban az időben úgy látszott, hogy több nyugati kommunista párt is követheti az OKP-t a következetes demokratizálódás útján, főleg a mediterrán térségben (franciák, spanyolok).

S megvoltak a demokratizálódó szocializmus kelet-európai perspektívái is: ott volt a magyar '56 és a cseh '68, melyek vereségük ellenére is hordozták az alternatív szocializmus lehetőségeit, s ott volt az a Jugoszlávia, mely a titói diktatúra markáns vonásai ellenére egy élhető szocializmus és a nemzetek összebékítésének megvalósíthatóságát prezentálta. Úgy látszott, hogy a marxi indíttatású szocializmus irreverzibilis folyamatokat indított el, melyeket szabályozni és szelídíteni lehet, de felszámolni, pláne visszafordítani nem (még utópikus szinten sem!).

Ezért valós szellemi izgalommal figyelték Kelet-Európában, mit mond Berlinguer vagy Napolitano, mit a spanyol Carrillo, s még a jóval kevésbé vonzó Marchais-ra is jutott némi figyelem. S minél dühödtebben reagált Moszkva az eurokommunista kijelentésekre, annál megbízhatóbbnak, hitelesebbnek tündek azok. Végül a moszkvai vezetést leginkább Carrillo hozta ki a sodrából a '77 tavaszán publikált Eurokommunizmus és állam című könyvével, mely bestseller lett a fennálló rend baloldali alternatíváját szomjazó nyugati értelmiség soraiban. (Carrillo ideái Budapesten nem igazán hathattak, hacsak nem számolunk a Spanyol Kommunista Párt valószínűleg egyetlen budapesti tagjával, régész barátunkkal, J. A. C.-C.-vel, aki spanyol polgárháborús emigráns szülei jóvoltából került Magyarországra, s fizette innen a havi tagdíjat a banki átutalás akkor még meglehetősen nehézkes gépezetét legyűrve.) Carrillo demokráciát és pluralizmust ígért a szocializmus megvalósításának útján, s ezt nem kívánta a moszkvai vezetés a nagy októberi szocialista forradalom 60. évfordulóján rendezett ünnepségen az előadói szószékről hallani, ezért a spanyol kommunista vezér nem jutott fel a Kreml-béli pulpitusra. Berlinguer beszélhetett, holott ő sem szórakoztatta mással Brezsnyevéket, mint spanyol kollégája tette volna: hitet tett az új szocialista társadalom mellett, mely garantálja valamennyi személyes és kollektív, polgári és vallási szabadságot, s állást foglalt a többpártrendszer, a szociális, kulturális és szellemi életben érvényesülő pluralizmus mellett (ez utóbbi kategóriával tovább súlyosbítva a kelet-európai pártfunkcionáriusok artikulációs nehézségeit). Hogy végül is miért mondhatta el Berlinguer azt, amit Carrillo nem,

annak oka valószínűleg a két párt súlyában, tekintélyében keresendő: Moszkvában úgy vélték, könnyebb az éppen újjászerveződő, az alakuló spanyol demokráciában helyét kereső pártot megrendszabályozni, mint a hatalmas OKP-t.

De kritizálták balról a fennálló rendszert Keleten is: az NDK-ban egy volt gazdasági középkáder, Rolf Bahro tárta fel a német baloldali értelmiség számára oly kedves szuperortodox marxizmus fogalomkészletét használva a reálisan létező szocializmus anatómiáját. A feltáró munkát a keletnémet hatóságok a szokásos módon honorálták: letartóztatás, majd kitoloncolás a szövetségi köztársaságba, boldogítsa csak azokat a kommunista alternatívájával.

A terror évadja

De nemcsak Bahro érkezése sújtotta Németország még így is boldogabb felét: a szélsőbalos terrorszervezet, a Rote Armee Fraktion (RAF) egyre brutálisabb akciókkal próbálta elérni börtönben ülő vezetői szabadon bocsátását. Az erőszak eszkalációja következett be: szeptemberben elrabolták Hans-Martin Schleyert, a német munkaadói szövetség elnökét. Az SS-múlthallal is rendelkező Schleyer elrablása, majd meggyilkolása egyszerre volt pressziós eszköz és szimbolikus aktus: személyében a náci korszakkal összefonódó monopolizáció akartak csapást mérni, s jelezni, hogy az állammonopolista kapitalizmus rendszere (ahogy a német szélsőbal titulálta előszeretettel a nálunk szociális piacgazdaság elnevezés alatt népszerűvé vált nyugatnémet modellt) nem sebezhetetlen a forradalmi aktivitással szemben. A szociáldemokrata-liberális koalíció nehéz helyzetbe került. A jobboldal egyre hisztérikusabban követelte a rendteremtést, akár a szabadságjogok korlátozása árán is. Schmidt, a népszerű szociáldemokrata kancellár azonban megőrizte a Hanza-városi polgár hidegvérét, s szilárd maradt: nem engedte a rengeteg szenvedéssel és munkával megváltott demokratikus rendszer csorbítását, s úgy vélte: célzott, csakis a terroristákra mért csapásokkal eredményesebben harcolhat ellenük, mint az egész társadalomra szétterülő korlátozásokkal. Igazsága hamar bebizonyosodott.

Az október 18-án a somáliai főváros, Mogadishu repülőtérén végrehajtott túszszabadító akció mintha a schmidt-i stratégia illusztrációja lett volna: hosszas időhúzó tárgyalások után (melyeket briliáns ügyességgel vezetett a biztonsági ügyekkel megbízott államminiszter, Wischnewski, akit közel-keleti sikerei után kezdtek tréfásan Ben Wischnek nevezni) egy hajszálpontosan kivitelezett akcióval a különleges német határőralakulatnak, a híres GS-9-nek sikerült úgy kiszabadítani a Mallorcáról eltérített Lufthansa-gépben fogva tartott túszokat, hogy a rohamnak csak három palesztin terrorista esett áldozatul. Az akció következtében meghaltak száma sajnos ezzel nem ért véget: a stammheimi börtönben fogva tartott három RAF-vezető - akiknek kiszabadítása volt a repülőgép-eltérítők fő célja - értesülve a túszejtés megghiúsulásáról,

öngyilkosságot követett el.

A mogadishui sikernek nemzetközi háttere is volt: a szomáliai hatóságok ezúttal készségesen együttműködtek a német és brit kommandós alakulatokkal. Oka ennek az volt, hogy az országot addig szocialista irányba kormányzó diktátor, Siad Barré elérkezettnek látta az időt a szomáliak lakta ogadeni területek elszakítására a szintén a "haladó erők" táborát gyarapító Etiópiától. A kényelmetlen helyzetbe került szovjet vezetés előbb közvetíteni próbált két szövetségese között, majd választásra kényszerülve Etiópia mellett döntött. A döntés következtében a vereségre álló etióp hadsereg mellett ismét akcióba lépett Afrikában a kubai expedíciós haderő, mely korábban Angolában döntötte el a harcokat a szovjetbarát erők javára. Ez most sem történt másképpen: a kubaiak megvédték Etiópia integritását, s megmentették Mengisztu elnök szocialista rendszerét.

Angolából pedig a volt katangai csendőrök (akik még az 1960/61-es kongói válság idején lettek ismertek) törtek be az ekkor már Shabának nevezett zaire-i tartományba. Bár többen kételyeiket fejezték ki, hogy a derék katangai csendőrök 16 éves emigráció után is fennmaradhattak harcképes alakulatként, Mobutu zaire-i elnök fő protektora, Franciaország nem akarta kivárni a bizonyítást, s marokkói alakulatok odaszállításával vetett véget a veszélyes nosztalgiaakciónak. Mindezek azt mutatták, hogy Fekete-Afrikában a gyarmati rendszer felszámolása után létrejött új államok rendszere egyre kevésbé működőképes, s a térség egyre inkább kívülről irányított erők összezsapásainak színterévé válik.

A mogadishui túszmentés sikere komoly hatást gyakorolt a kelet-európai országok közvéleményére: a nyugati polgári demokrácia rendszere ekkorra már bizonyította, hogy gazdasági és szociális téren jóval többet tud nyújtani, mint kommunista konkurensei. Most a polgári demokrácia ellenfeleinek egy újabb érvét sikerült ártalmatlanná tenni: bebizonyosodott, hogy a polgári demokrácia hatékonyan s ártatlan emberek életének vagy szabadságjogainak feláldozása nélkül is képes hatékonyan úrrá lenni a terrorizmuson. Eddig a jobb- és baloldali diktatúrák propagandagépezete meglehetősen eredményességgel harsoghatta, hogy a szabadságjogok korlátozása nélkül nem lehet hatékonyan fellépni a bűnözés és a terrorizmus ellen. Mogadishuban a polgári demokrácia a világ egészére ható győzelmet aratott, bizonyítva, hogy szabadság és rend nem ellenségei, hanem szövetségesei egymásnak.

Bukott nők

Nem, nem a szexuális forradalom, hanem politikai fordulatok áldozatairól lesz most szó: Csiang

Csingről (vagy Qiang Jingről, ahogy az újabb kínai litterációs norma előírja - én ezért alig találtam meg az újabb kézikönyvekben), Jovanka Brozról és Indira Gandhiról.

Csiang Csing, az előző évben elhunyt Mao elnök özvegye a "négyek bandája" tagjaként lett igazán ismert. Ki tudja a banda további három tagjának a nevét? Fogadni mernék, hogy senki, elmondom inkább én: Jao Ven-jüan, Vang Hung-ven és Csang Csun-csiao. Talán érdemes a kínai sajtó által nevükhöz ragasztott állandó jelzőket felidézni: Csiang Csinget renegátnak bélyegezték, Csang Csun-csiao Kuomintang-ügynöknek minősült, míg Jao Veng-jüan az osztályidegen, Vang Hung-ven pedig az újbuzsoá elem minősítést kapta ebben a furcsa újrakeresztelődésben. (Tapasztalt sinológusok messzemenő következtetéseket tudnak levonni az ilyen elnevezésekből.) Világhírnévre közülük csak a nagy kormányos özvegye, az egykori színésznő, Csiang Csing jutott, aki a vádak szerint Mao halála után bűntársai segítségével magához akarta ragadni a hatalmat. Ezért 1976/77 fordulóján Kínában polgárháborús állapotok uralkodtak, míg az új pártelnök, Hua Kuo-feng a hadseregre támaszkodva stabilizálni tudta hatalmát. A jelek szerint a "sanghaji négyek" (ahogy másképpen nevezték őket) főleg a vörösgárdistákra akartak támaszkodni, s a kulturális forradalom valamilyen folytatásában gondolkodtak - a pártapparátusnak és főleg a hadseregnek pedig már elege volt a permanens forradalom okozta felfordulásból. Ezért is távolították el a hatalomból a négyeket, később pedig pert is indítottak ellenük, ahol főleg Csiang Csing tűnt ki karakán viselkedésével. A szélsőbalos irányzatok vereségét a legbiztosabban a nagy túlélő, Teng Hsziao-ping újbóli megjelenése jelezte a hatalom csúcsain.

Jovanka Broz 1977-ben még nem volt özvegy. Vele azért kezdett foglalkozni a világsajtó, mert még férje, a jugoszláv diktátor, Joszip Broz Tito életében lépte túl az elnököfeleség protokolláris szerepének határait, s a találgatások szerint az agg elnök gyengülését kihasználva komolyan beleszólt a személyi kérdésekbe, rokonai és földijeit, a líkai szerbek (mi már a Krajina lakosaiként ismertük meg őket 1991 után) karrierjét egyengetve. Márpedig 1977-ben Tito még szigorúan az egyes délszláv nemzetek befolyását kiegyensúlyozó jugoszlavizmus szellemében alakította a föderáció vezetését. Jovanka Budiszavljevics, a szép líkai partizánlány a háború vége felé került Tito környezetébe (ez is egy párhuzam Csiang Csinggel), de csak 1952-re fejlődött a kapcsolatuk házassággá. A jugoszláv elnöknek a monarchikus pompa iránti előszeretettel tűnt ki, koreográfiája az angol udvari etikett s egy Lehár-operett (leginkább éppen a Víg özvegy) külsőségeit egyesítette. Legtöbben Jovanka hatásának tudják be, hogy Tito volt az első kommunista államfő, aki szmokingot húzott, a fehér díszegyenruha iránti előszeretettel pedig a posztjugoszláv időkre is érvényes szokást teremtett. 1977 júniusa után az elnöknek hirtelen eltűnt a nyilvánosság elől, s az első hír a külföldi sajtóban éppen a moszkvai Pravda hasábjain jelent meg, melyben Branko Mikulics boszniai pártelnök (akkor még ilyen is volt) cáfolta, hogy Jovanka Broz háziőrizetben lenne. A közlemény természetesen azonnal felkeltette a világ gyanúját, hasonlatosan a viccbeli szép Kovácsné rossz erkölcsét cáfoló hirdetéshez. Megindultak a találgatások, melyek az egyszerű fogyókúrától az örökösödési ambíciókig terjedtek, alapot teremtve a "balkáni Csiang Csing"-típusú párhuzamok felállításához. Ez persze túlzás volt, Jovanka Broz politikai szerepe s annak visszaszorítása

megmaradt a jugoszláv hatalmi szerkezetet is bizánci örökségként jellemző szűkkörű, "udvari" intrikák szintjén.

S végül, de egyáltalán nem utolsósorban egy igazi nô-politikus, akit 1977-ben komoly vereség ért: Indira Gandhi. Ő is dinasztikus úton került az indiai politika élvonalába, de nem mint feleség vagy özvegy, hanem mint leánygyermek, a független India állami életét megszervező nagy miniszterelnök, Dzsavaharlal Nehru leánya. Apja halála után nem sokkal megszerezte pártja, a Nemzeti Kongresszus vezetését, s ezzel a kormányfői posztot is. A szeparatista, valamint szélsőséges vallási mozgalmak ellen India egységéért vívott harcában a rendkívüli állapot kihirdetéséig s ezzel az alkotmányos alapjogok felfüggesztéséig is elment, ami előzmény nélküli volt a westminsteri modellt talán egyedül adaptálni képes egykori brit gyarmat történetében. Az éles kül- és belföldi kritikák hatására 1977 márciusára választásokat írt ki, amelyet ellenfelei koalíciója nyert meg. Így a dinasztikus álmokat dédelgető nagyasszony, aki idősebb fiát, Szandzsajt szemelte ki utódjául, távozott a hatalomból (persze nem véglegesen). A saját hatalmi ambíciói szemszögéből hibásnak minősíthető döntését a szabad választások kiírására és lebonyolítására Gandhi asszony történelmi érdemeként értékelhetjük, ezzel biztosította ugyanis, hogy az európai típusú parlamentarizmus egy harmadik világbeli országban - szinte példátlan módon - minden zavar és nehézség ellenére tovább működjön. Indira tehát végül is nem is bukott olyan nagyot.

Záróhang

Ilyen volt hát a világ 1977-ben, amikor a prágai kezdeményezés mintájára néhány magyar értelmiségi is megkezdte a polgárjogi mozgalmat országában. Akkor ez meglehetősen reménytelennek, néhány mindenre elszánt fantasztá heroikus, de vajmi kevés sikerrel kecsegtető választásának tűnt. A kommunizmus bukásáról még csak álmodni sem mert senki, legmesszebb menő célként a szocialista rendszerek belső reformját tűzhette ki bárki. Ebbe a koordinátarendszerbe simult bele a polgárjogi mozgalmak taktikája is: a fennálló nemzetközi egyezmények és a belső jogszabályok (törvények) következetes betartását kezdték számon kérni a hatalomtól. Hasznos s a kommunista hatalombirtoklók módfelett idegesítő taktika volt ez, hiszen a rendszer alapelve az önkény, az írott normák felrúgása volt, s ebben zavarhatta meg őket az okvetetlenkedők kis csapata. Nem törődtek Kafka intelmével, aki régiója alapszabályaként fogalmazta meg, hogy a hatalom nem tûr meg maga fölött semmilyen törvényi ellenőrzést, hiszen önmagát tartja a legfőbb törvénynek. Kafka világát cáfolni, Orwellét elkerülni - ez lehetett a polgárjogi mozgalmat elindító kis csapat legfőbb célja. 1998-ban hihetjük, hogy sikerült nekik, s velük és általuk térségünk társadalmainak is.

1977

január Párizsba emigrál Kemény István szociológus.

jan. 1. Hatályba lép a szocialista országokba érvényes "piros" útleveél.

jan. 7. Prágában nyilvánosságra kerül az emberi jogokkal foglalkozó Charta '77, aláírói közül többet letartóztatnak.

jan. 9. Harmincnégy magyar értelmiségi Pavel Kohuthoz, a Charta '77 egyik szövivôjéhez írt levelében szolidaritásáról biztosítja a mozgalmat. A késôbbi demokratikus ellenzéknek ez az elsô szervezett politikai akciója.

jan. 10. Központi élelmiszerár-emelés. A konzervek és fagyasztott áru árát 25 százalékkal, a kávéét 30 százalékkal emelik.

jan. 14. A Csepeli Vas- és Fémmûvek szocialista munkabrigádja versenyre hívja fel az ország valamennyi dolgozóját az októberi forradalom 60. évfordulójára.

jan. 17. Ferencsik János karnagy 70. születésnapja alkalmából a Magyar Népköztársaság babérkoszorúval ékesített zászlórendjét kapja.

jan. 18. Újabb jelentôs kölcsönt vesz fel a Magyar Nemzeti Bank. Nyugat-európai bankok 150 millió dollárt utalnak át Magyarországnak.

febr. 7. Budapesten felavatják a Semmelweis Orvostudományi Egyetem 24 emeletes épületét.

febr. 11. Megnyílik Budapesten az Ady-émlékmúzeum.

febr. 16. Új rádióadót avatnak fel Solton, amely a Kossuth rádió adásait sugározza.

március Találkoznak a népi írók és a formálódó demokratikus ellenzék tagjai, hogy egy - az "ellenkultúrát" támogató - alternatív segélyszervezet létrehozásáról tárgyaljanak. Rövidesen Kenedi János, Csoóri Sándor közreműködésével, kiadja a Profil című, több mint 800 oldalas gyűjteményes szamizdatkötetet.

márc. 3. A líbiai népi kongresszus kikiáltja a "szocialista arab népi köztársaságot".

márc. 4. A székesfehérvári Ikarus-gyárban elkészül a százezredik autóbusz.

Romániában földrengés pusztít, 1500 halottat követel.

márc. 28. Népszínház név alatt összevonják az Állami Déryné Színházat és a Huszonötödik Színházat.

március 21-29. "Szövetség-77" fedőnéven nagyszabású hadgyakorlat zajlik Magyarországon.

április 13-14. Az MSZMP Központi Bizottsága új, hosszú távú lakásépítési programról határoz.

április 14. VI. Pál pápa fogadja a magyar katolikus püspöki kar tagjait.

máj. 4-6. Az Akadémia közgyűlése Szentágothai Jánost választja az MTA elnökévé. Szentágothai az első párton kívüli elnök.

június Genfben Luka László pszichiáter kezdeményezésére megalakul a Dies Academicus Hungaricus Geneviensis. Vitát rendeznek az 1956-os forradalom tanulságairól és a magyar belpolitikai helyzetről. Előadást tart Szabó Zoltán, Reszler Andor, Kende Péter, Molnár Miklós, Töttös Ernő és Konrád György.

jún. 1. Bevezetik a magánkereskedői igazolványt, amit szakképesítéshez kötnek.

jún. 2. Kádár Jánosnak átadják a Nemzetközi Lenin-békedíjat.

jún. 3. Az USA és Kuba között megállapodás jön létre, hogy 16 évi szünet után újra felveszik a diplomáciai kapcsolatot.

jún. 4. Kovács Margit szobrász-keramikus halála.

jún. 9. Kádár Jánost a Vatikánban fogadja VI. Pál pápa. A Szentszék közbenjárására hamarosan kiszabadulnak az utolsó bebörtönzött papok is.

jún. 15-16. Kádár és Ceausescu Debrecenben és Nagyváradon folytatnak tárgyalásokat. Közleményben rögzítik a nemzetiségek "híd-szerepét", konkrét eredményeket azonban nem sikerül elérni a magyar kisebbség ügyében. Fokozódik a népi írók és a nemzeti szellemű gondolkodók elégedetlensége.

júl. 4-7. Kádár János vezetésével magyar párt- és kormányküldöttség tárgyal az NSZK-ban.

júl. 22. Mao Ce-tung özvegyét és sanghaji híveit kizárják a pártból. Teng Hsziao-pinget, az 1976-ban leváltott helyettes pártvezetőt és kormányfőt rehabilitálják.

aug. 4. Ernst Bloch német filozófus halála.

aug. 11. Az USA és Panama megállapodik abban, hogy 2000-ben Panama átveszi a Panama-csatornát.

aug. 16. Elvis Presley amerikai énekes halála.

aug. 17. Budapesten a Népligetben átadják a Planetáriumot.

aug. 18. Déry Tibor költő, író halála.

aug. 25. Kós Károly romániai magyar építész, grafikus, író halála.

szept. 1. Az USA és Kuba 16 évi szünet után újra felveszi a diplomáciai kapcsolatokat.

szept. 5. Kölnben a Vörös Brigádok elrabolja Hans-Martin Schleyert, a Német Munkaadók Szövetségének elnökét.

szept. 14-16. Budapesten aláírják a bős-nagymarosi vízlépcsőrendszer megépítéséről szóló csehszlovák-

magyar kormányközi egyezményt.

szept. 16. Maria Callas görög-olasz énekesnő halála.

szept. 22-24. Kádár János Jugoszláviában Titóval tárgyal.

szept. 30. Letartóztatják a július közepén Franciaországban eltűnt Klaus Croissant ügyvédet, aki a Baader-Meinhof-csoport védője volt.

okt. 9. Az 1976. évi Nobel-békedíjat utólag két észak-írországi aszszonynak - Beety Williamsnek és Mairead Corrigannek - ítélik oda.

okt. 18. Nyugatnémet határőr-alakulat Mogadishuban megrohamozza a 13-án eltérített repülőgépet, és kiszabadítja a túszokat.

Stuttgartban Andreas Baader, Gudrun Ensslin és Jan-Carl Raspe bebörtönzött terroristák öngyilkosságot követnek el.

okt. 20. Az MSZMP Központi Bizottsága a reformpolitikához való óvatos visszatérésről határoz.

okt. 21. Budapesten megnyílik az Osztrák Kulturális Intézet.

Az őszi folyamán Kornis Mihály író kezdeményezésére megszületik a magyar szamizdat egyik legelső terméke, a Napló. A kézzel kézre adott, kollektív naplóba mintegy száz szerző jegyezte be legfontosabb mondandóját. Itt publikál a későbbi demokratikus ellenzék számos tagja.

nov. 2. A Fekete-tengerben Törökországnál felfedezik a világ legnagyobb urántelepét.

nov. 3. Moszkvában a nagy októberi szocialista forradalom 60. évfordulóját ünneplik.

nov. 4. Az ENSZ fegyverszállítási embargót rendel el a Dél-afrikai Köztársaság ellen. Ez az első kötelező szankció egy tagállam ellen.

nov. 16. Magyarországon tárgyal a Fiat-konzern elnöke, Giovanni Agnelli.

december Haraszi Miklós és Rév István Varsóba utaznak, ahol Jan Litinskivel és Adam Michnikkel tárgyalnak. Ezzel megtörténik a kapcsolatfelvétel a magyar és a lengyel ellenzéki mozgalom között.

dec. 7. Lillafüreden megnyitják a Palotaszállót.

dec. 9. Elkészül a Körösök vízlépcsőrendszere, miután átadják ennek utolsó tagját, a körösladányi duzzasztóművet.

dec. 25. Charlie Chaplin színész, rendező halála.

Az év folyamán felméri a magyarországi védett műemlékeket. 8304 védett épület közül 1865 műemlék, 5323 műemlékjellegű, 1116 városképi jelentőségű.

1977-78 fordulóján Kenedi János és Radnóti Sándor vitája a szamizdat Napló hasábjain az ellenzék(iség)ről, ezzel összefüggésben az '56-os értelmiség Kádár-rendszerbeli szerepéről; közvetve a forradalom újraértelmezéséről.

Összeállította: Beck Tibor és Germuska Pál.